

УДК 159.923.2

Сергієнко Н.П., к. психол. н., доцент, доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах НУЦЗУ;

Вєтрова М.Д., студентка соціально-психологічного факультету НУЦЗУ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ ПСИХОЛОГІВ НУЦЗУ

У статті проведений теоретичний аналіз існуючих підходів до розуміння проблеми ідентичності, зроблений аналіз наукових підходів, щодо вивчення професійної ідентичності особистості. Визначено структурні компоненти професійної ідентичності та основні чинники, що впливають на її становлення.

Ключові слова: професійна ідентичність, структура, етапи формування.

В статье проведен теоретический анализ существующих подходов к пониманию проблемы идентичности, сделан анализ научных подходов, по изучению профессиональной идентичности личности. Определены структурные компоненты профессиональной идентичности и основные факторы, влияющие на ее становление.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, структура, этапы формирования.

Постановка проблеми. Становлення професійної ідентичності майбутніх психологів у процесі їх фахової підготовки є важливим завданням ВНЗ, оскільки потреба суспільства у послугах компетентних, висококваліфікованих представників цієї галузі щороку зростає. Відповідно, зростає можливість реалізації у професії, досягнення якої є запорукою успішного функціонування особистості в життєвому просторі. Власне ж професійна самореалізація досягається за умови розвинених професійних компонентів в ідентичності спеціаліста.

Професійна ідентичність відіграє важливу роль у становленні компетентного спеціаліста. Більшість науковців вважають, що в силу вікових особливостей саме період навчання у вищому навчальному закладі є одним із найважливіших у становленні професійної ідентичності яка виступає суттєвим аспектом самопізнання без якого не можливо оптимізувати функціонування людини у відповідній сфері діяльності. Проблема ідентичності в психології не є новою, проте, залишається актуальною навіть після того, як протягом багатьох років багато видатних вчених залучались до вивчення цього психологічного феномена.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Професійна ідентичність являє собою комплексне, інтегративне поняття, що досліджувалося багатьма вченими, такими як: Е.П. Єрмолаєва, Д.І. Завалішина, Н.С. Пряжников, Е.А. Клімов, А.А. Реан, Д.В. Ронзин, В.І. Павленко, К.Б. Шнейдер, В.М. Проселова, Ю.П. Поваренков. У працях вчених, що займалися

дослідженням даної проблеми, поняття професійної ідентичності не сформульовано досить чітко. В цілому воно передбачає набір певних характеристик, які допомагають людині орієнтуватися у світі професій, реалізувати свій особистий професійний потенціал.

У працях сучасних дослідників професійної ідентичності, таких як М. Абдулаєва, Ж. Вірна, О. Єрмолаєва, Л. Шнейдер поняття професійної ідентичності визначається як характерна опора на принципи системності та структурності психічних явищ.

Аналізуючи проблему становлення професійної ідентичності та ідентифікації в процесі підготовки практичних психологів, звертаємось до досліджень Г. Абрамової, О. Бондаренка, Ж. Вірної, О. Міненко, В. Панка, В. Семиченко, Л. Уманець, Н. Чепелевої, Е. Чорного, Л. Шнейдер та ін.

Над проблемою професійної ідентичності працювали такі науковці, як Е. Зеєр, Ю. Поваренков, О. Єрмолаєва, Л. Шнейдер, І. Кон, М. Абдуллаєва, С. Максименко, І. Хамітова, Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Уотерман.

Основною метою статті є аналіз підходів до вивчення професійної ідентичності особистості та вивчення особливостей становлення професійної ідентичності студентів психологів.

Виклад основного матеріалу. Актуальність даної проблеми підтверджується значним зростанням у вітчизняній і зарубіжній психології загального числа теоретичних і прикладних досліджень з проблеми професійної ідентичності особистості.

Загалом, інтерес до проблеми професійної ідентичності пов'язаний із сучасними змінами в різних сферах життя суспільства. У нових соціально-економічних умовах сучасний професіонал повинен володіти максимально вираженими професійними якостями, чітко ідентифікувати себе з власною професією та бути орієнтованим на постійний розвиток у соціальному середовищі. Виступаючи складним інтеграційним феноменом, професійна ідентичність об'єднує уявлення людини про своє місце в професійній групі і відповідно в суспільстві, ставлення до своєї професійної приналежності.

Поняття ідентичності визначається як «багатовимірний процес у людському становленні, дослідження якого поєднує соціальні, психологічні, культурологічні, біологічні аспекти. Ідентичність - модель життя, що дозволяє розділити «Я» і навколишній світ, визначити співвідношення внутрішнього і зовнішнього для людини, кінцевого і нескінченного, адаптації та самозахисту, упорядкування розмаїття у цілях самореалізації і самоопиання» [3].

Процес формування ідентичності Е. Еріксон розумів як одночасно інтеграцію і диференціацію різних взаємопов'язаних елементів (ідентифікацій). Всякий раз, коли в нашому житті виникають якісь зміни — бі-

ологічні чи соціальні, необхідна інтегруюча робота і переструктурування елементів ідентичності, так як руйнування структури веде до втрати ідентичності і пов'язаним з цим негативним станом. Розвиток і збагачення образу «Я» в процесі особистісного розвитку тісно пов'язані з рефлексією на власні емоційні переживання та бажання, з розрізненням своїх ігрових фантазій і реальності, оцінки та самооцінки і т.д.

Е. Еріксон розумів розвиток ідентичності як взаємодію трьох процесів: біологічних, соціальних і еґо-процесів, причому еґо відповідально за інтеграцію першого і другого. Результатом еґо-синтезу є переживання почуття ідентичності [10].

Адекватне професійне самовизначення і досягнута професійна ідентичність визначають правильний вибір професії і успішне функціонування в ній, саме завдяки грамотному професійному самовизначенню та процесу ідентифікації з професією відбувається цілеспрямоване освоєння системи знань, практичних навичок і вмінь в обраній професійній діяльності; формування цілісних уявлень про наявність даної професійної спільності; розвиток і наповнення предметним змістом мотивів і цілей діяльності; становлення професійної ідентичності. [8] Професійна ідентичність передбачає функціональне та екзистенційне споріднення людини і професії. Це включає розуміння своєї професії, прийняття себе в професії, вміння якісно і з користю для інших виконувати свої професійні функції [1].

О. Кір'янова [9] визначає професійну ідентичність як стійке узгодження індивідуальних ознак, умов і змісту професії, які забезпечують досягнення відповідного рівня професіоналізму та обумовлюють подальше професійне зростання. У її дослідженні професійна ідентичність має інтегральний характер і постає багатокomпонентною структурою, здатною створити основу для адаптації фахівця у професійному середовищі.

Згідно поглядів Г. Ложкіна та Н. Волянюк [5], професійна ідентичність є одним з провідних критеріїв становлення професіонала. У вузькому розумінні професійна ідентичність розглядається авторами як самосвідомість, система уявлень людини про себе як суб'єкта життєдіяльності.

Становлення професійної ідентичності, професіоналізація свідомості опосередковані тривалим і поетапним розвитком індивіда як суб'єкта, і полягає в усвідомленні себе в професії. Спочатку - це етап навчання, накопичення досвіду, освоєння і систематизації теоретичних знань. Далі підключається психологічна складова професіоналізації, коли особа спостерігає, признає і представляє себе і майбутньої професії. Наступний етап - саморефлексія, усвідомлення реального стану справ, їх прийняття чи не прийняття нею, а також визнання або не визнання професійним співтовариством її як фахівця. Важливо те, що придбання професійної ідентичності відбувається в процесі навчання, стає можливим через творчу пізнавальну активність особистості, а також її психо-

логічну підготовку до ефективного здійснення професійної діяльності. Крім цього, опосередковано впливають на її поступальний розвиток саморефлексія, моделювання, наслідування професійних зразків майбутньої професії, чітке визначення свого місця і ролі в ньому.

Професійна ідентичність як критерій професійного розвитку свідчить про якісні та кількісні особливості прийняття людиною а) себе як професіонала; б) конкретної професійної діяльності, як способу самореалізації і задоволення потреб; в) системи цінностей і норм, характерних для даної професійної спільності [9].

Таким чином, професійна ідентичність включає в себе три компоненти структури: когнітивний, мотиваційний і ціннісний. В силу дії закону нерівномірності і гетерохронності розвитку, можливі ситуації, коли окремі компоненти відіграють провідну роль, а інші-другорядну. Незважаючи на переважання окремих компонентів, наявність суперечливих відносин між ними, вони діють, як цілісне утворення, функція якого полягає в тому, щоб допомогти людині розібратися в проблемах свого професійного становлення і реалізації.

Перший компонент структури професійної ідентичності характеризує ставлення людини до себе як майбутнього і діючого професіоналу. В даному випадку мова йде про реальну або прогнозовану професійну самооцінку. В основі даного підходу лежить уявлення про формування професійної ідентичності, як результату проектування реальної професійної «Я-концепції» суб'єкта на ідеальну, з подальшою перебудовою першої. Прийняття суб'єктом близькості між ідеальною і реальною «Я-концепціями» є підставою для набуття почуття професійної ідентичності та підставою для її подальшого розвитку. Другий компонент структури професійної ідентичності характеризує ставлення людини до змісту, умов професійної діяльності та професіоналізації в цілому. Тут в якості ведучого елемента професійної ідентичності виступає не ідеальна професійна «Я-концепція», а уявлення людини про ідеальний мотиваційний потенціал професійної діяльності. На це подання проектується уявлення людини про реальні можливості конкретної професійної діяльності, про задоволення потреб та створення умов для самореалізації.

Третій компонент структури професійної ідентичності пов'язаний з оцінкою ставлення людини до системи цінностей та норм, традицій і ритуалів, характерним для кожної професійної спільності. Суть розвитку професійної ідентичності при такому розумінні полягає в проектуванні власної системи професійних цінностей і позицій на уявлення про цінності і позиції, які, на думку суб'єкта, характерні для конкретної професійної спільності. На основі зіставлення цінностей відбувається прийняття рішення про рівень професійної ідентичності. А на основі прийняття цінностей професійної спільності та їх співставлення з індивідуальними, відбувається коригування та розвиток останніх.

Професійна ідентичність — це динамічна структура, вона розвивається протягом усього життєвого шляху людини, критерієм професійної ідентичності є значущість для людини професії і професійної діяльності як засобу задоволення своїх потреб і розвитку свого індивідуального потенціалу. Вона оцінюється на основі суб'єктивних показників, включаючи задоволеність працею, професією, кар'єрою, собою і вимагає прийняття людиною певних ідей, переконань, оцінок, правил поведінки прийнятих у даному суспільстві.

У наукових працях зазначається, що професіоналізм практичного психолога вимагає цілеспрямованого та планомірного формування професійної ідентичності як того багатовимірного інтеграційного психологічного феномену, який є результатом когнітивно-емоційно-поведінкового процесу ототожнення себе з професією та професійним співтовариством, та інтегрує професійні знання, структуровані в певні програми професійних дій, і знання людини про саму себе як про представника певної професії.

Професійна ідентифікація є невід'ємною частиною професійної самосвідомості особистості, що передбачає прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, наявність мотиваційних структур, котрі спонукають особистість до ефективної професійної діяльності [2]. Досягнення адекватної професійної ідентичності знижує тривожність, невпевненість, авторитарність, підвищує особистісний потенціал, зменшує дистанцію між «Я-функціональним» та «Я-екзистенційним».

Професійна ідентичність має різні джерела формування. Одним з них є професійна освіта, зміст якої забезпечує певну ступінь ідентичності випускника з образом професіонала. Саме тому освітня система поряд із передачею знань і вмінь (інформуванням) повинна забезпечувати умови для навчання і виховання справді талановитої, всебічно розвинутої особистості, орієнтованої на ефективну професійну діяльність, споріднену із власними суб'єктивними структурами. Студент-випускник має бути готовий до прийняття відповідальних рішень, розв'язання поточних конфліктів, використання нових інформаційних та комунікаційних технологій, ефективного використання отриманих знань та вмінь, успішного функціонування у професійному просторі.

Загалом, на думку багатьох вчених, професійна підготовка майбутніх психологів має орієнтуватись на актуалізацію відповідних професійних і особистісних якостей, формування професійної компетентності психолога у поєднанні з гуманістичним світоглядом, формування системи професійних навичок, які дозволяють досягати професійного успіху, набуття професійної культури спілкування, розвиток професійної інтуїції.

Певну роль в становленні професійної ідентичності відіграють окремі ідеальні образи вибраної професії, усвідомлення своєї принале-

жності до професії, очікування індивіда та можливості соціальних перспектив, які дає дана професія. На стадії навчання важливим є визнання індивіда майбутнім професіоналом, або, принаймні, фокусування уваги на тих його якостях, що забезпечать ефективне виконання професійних завдань.

Наступними вагомими чинниками розвитку професійної ідентичності можна вважати міру володіння певною термінологією, цінностями і нормами, використання певного професійного лексикону, уявлення про професійні міфи, прикмети і професійних попередників, професійно важливі якості фахівця. Подібні точки зору можна знайти у ряді робіт відповідного спрямування [6; 7].

Оскільки самореалізація людини в будь-якій сфері життєдіяльності не можлива без усвідомлення самої себе, своїх здібностей, можливостей, потреб, своєї рольової і статусної приналежності, своїх психологічних характеристик, тобто без сформованого образу «Я», можна припустити наявність впливу останнього на формування ідентифікаційних структур особистості, а за умови організуючого впливу професійного простору вищого навчального закладу – і на розвиток професійної ідентичності.

Серед чинників, що стимулюють розвиток професійної ідентичності, варто виокремити процес ототожнення індивіда себе з тією професійною групою, яка здійснює відповідні функції. Важливим є прагнення індивіда "влитись" у професійну спільноту. Остання може бути розглянута в якості певної функціонуючої структури, що виступає джерелом професійної взаємодії представників однієї професії, які в свою чергу є носіями цінностей, особливостей спілкування, норм даної професії.

Висновки. Професійна ідентичність — це динамічна структура, вона розвивається протягом усього життєвого шляху людини, критерієм професійної ідентичності є значущість для людини професії і професійної діяльності як засобу задоволення своїх потреб і розвитку свого індивідуального потенціалу. Вона оцінюється на основі суб'єктивних показників, включаючи задоволеність працею, професією, кар'єрою, собою і вимагає прийняття людиною певних ідей, переконань, оцінок, правил поведінки прийнятих у даному суспільстві.

Проблема набуття професійної ідентичності у студентів-психологів, сьогодні особливо актуальна, оскільки професійне становлення психолога є складним, тривалим і суперечливим процесом. Особливості професійної діяльності таких фахівців припускають не лише когнітивний, але й особистісний, індивідуальний розвиток, так як особистість психолога повинна бути релевантною його професійної діяльності. Професійна ідентичність психолога являє собою динамічну систему, яка починає формуватися в процесі професійної підготовки. Навчання у Вузі є найважливішою умовою формування професійної ідентичності, про

її становлення може говорити відчуття людиною власної компетентності, ефективності та особистої впливовості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ермолаева Е.П. Профессиональная идентичность как комплексная характеристика соответствия субъекта и деятельности / Е. П. Ермолаева // Психологическое обозрение. – 1998. – № 2. – С. 34–39.
2. Заковоротная М. В. Идентичность человека / М. В. Заковоротная. – Ростов-на-Дону: СКНЦ ВШ, 1999. – 196 с.
3. Иванова Н.Л. Профессиональная идентичность в социально-психологических исследованиях / Н. Л. Иванова. // Вопросы психологии. – 2008. – № 1. – С. 89–100.
4. Иванова Н.Л. Профессиональная идентичность и профессиональное пространство / Н. Л. Иванова, Е. В. Конева // Мир психологии. – 2004. – № 2. – С. 148–156.
5. Ложгін Г. Професійна ідентичність в контексті маргінальної поведінки / Г.Ложгін, Н.Волянчук // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent>.
6. Овсянникова В.В. Динамика «образа своей профессии» в зависимости от степени приобщения к ней / В. В. Овсянникова. // Вопросы психологии. – 1981. – № 5. – С. 133–137.
7. Основы практичної психології / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
8. Поваренков Ю. П. Психология становления профессионала / Поваренков Ю. П. – Ярославль: ЯГПУ, 2000. – 214 с.
9. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: [монография] / Шнейдер Л.Б. – М.: МОСУ, 2001. – С. 210–217.
10. Эриксон Э.Г. Идентичность: юность и кризис / Эрик Эриксон; общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. – М.: Прогресс, 1996. – С. 28–45.

УДК: 159:9:1:018

Попова Г.В., профессор, НТУ «ХПИ»

ПСИХОЛОГІЧНІ АТТІТЮДИ ЩОДО ВЛАСНОГО ЗДОРОВ'Я У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

В статті проаналізовані наукові підходи до проблеми формування аттitudів щодо власного здоров'я особистості, приведені данні дослідження щодо обізнанності та відповідального ставлення до власного здоров'я у юнацькому віці. Встановлено, що у юнацькій групі досліджуваних фіксується вузьке розуміння власного здоров'я, насамперед як фізичного стану. Психологічна складова здоров'я не привертає уваги цієї групи. Пропонується введення цілеспрямованих програм по формуванню